МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ КУЛЬТУРИ

На правах рукопису

Соломатова Вікторія Василівна

Традиційно-побутова культура етнічних спільнот молдаван і болгар півдня Бессарабії наприкінці XVIII - початку XX ст.

Спеціальність 17.00.01. - Теорія та історія культури

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

КИЇВ - 1997

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Київському державному інституті культури.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Поплавський Михайло Михайлович

Офіційні опоненти: доктор історичних наук,
Коновець Олександр Федорович

кандидат історичних наук, доцент
Кузнєцова Людмила Василівна

Провідна установа: **Київський університет ім. Т.Г.Шевченка**

Захист відбудеться 26 червня 1997 р. о 15.30. на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д 01.34.02 при Київському державному інституті культури за адресою: 252133, м. Київ, вул. Щорса, 36, ауд. 209.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Київського державного інституту культури (м. Київ, вул. Щорса, 36).

Автореферат розісланий «26» 05 1997 року.

У розбудові української держави винятково важлива роль належить відродженню та подальшому розвитку національної культури етнічних спільнот. У цій ситуації національне є своєрідною мірою державного розвитку суспільства, тому що воно виступає однією з підвалин його державності.

Відродження національної культури полягає в пробудженні потреби самовдосконалення, безперервному культурному зростанні.

Актуальність дослідження В Україні за останнім переписом населення проживає понад 2,7 млн. (5,2%) представників малочисельних народів. Головне завдання державного регулювання міжетнічних процесів полягає в забезпеченні прав та свобод національних меншин, про що свідчить низка прийнятих в Українській державі документів /Декларація прав національностей України, Закон "Про національні меншини в Україні" та ін./, які помітно активізують процес національно-культурного відродження етносів.

Україна складається з багатьох історико-географічних та етнографічних регіонів, які виникли в різні часи і були покликані виконувати неоднакові функції. Кожна з цих територій має свою історію, особливості розвитку матеріальної та духовної культури, національні традиції. Чільне місце серед них посідає українське Придунав"я, що охоплює південно-західну частину України і залишається донині регіоном із досить строкатим етнічним складом. Протягом XIX - початку XX ст. ця територія не мала свого політичного статусу і входила до складу Російської та Румунської держав за назвою Бессарабія. Серед різних етносів, що заселяли її, найчисельнішими були і залишаються донині молдавани та болгари.

Тенденції відродження національних культур у різних регіонах мають свою специфіку та особливості. У

придунайському краї вони мають різні форми та види. Серед них головне місце посідає проблема відродження історико-культурної спадщини національних меншин, яка базується на традиціях і досвіді, накопичених протягом століть. Використання історико-культурного потенціалу національних меншин взаємозбагачує і впливає на розвиток інших культур, що, в свою чергу, в цілому активізує культурний процес у регіоні.

Отже, у XX ст. у Придунав`ї склався єдиний культурний простір, у який ввійшли кращі скарби народної культури різних етносів. Оскільки національна культура є важливим чинником творення незалежної Української держави, то вивчення історії традиційно-побутової культури окремих етнічних спільнот регіону постає нагальною сучасною потребою.

Об`єктом дисертаційного дослідження є життєдіяльність молдаван і болгар, як найчисельніших етнічних спільнот південної Бессарабії.

Предметом дослідження є зміст, форми і методи формування та розвитку традиційно-побутової культури бессарабських молдаван і болгар.

Хронологічні рамки дисертації охоплюють період з кінця XVIII - початок XX століть. При визначенні періоду дослідження враховувалося, по-перше, що на межі XVIII - XIX ст. відбувався процес колонізації південної частини України; по-друге, саме в цей період молдавани і болгари стають найчисельнішими етносами південної Бессарабії; по-третє, протягом XIX - початку XX століть закладається ґрунт для подальшого розвитку традиційно-побутової культури етнічних спільнот регіону.

Стан наукової розробки теми. Активні процеси національно-культурного відродження в Україні зумовили

розробку теоретичних засад щодо національної культури.

У контексті загальної проблематики національної культури велика увага приділяється механізму функціонування в ній традиційної культури етнічних спільнот. Різні аспекти даної проблематики висвітлювались як у радянській, так і у сучасній українській та зарубіжній історіографії. У науковій літературі переважає тенденція розгляду традиційної культури через осмислення феномену етносу та його ознак. Поняття етносу та його ознак розкривають дослідники Ю.В.Бромлей, Р.Т.Кузеєв, В.Я.Бабенко, Т.К.Ільїніч, А.Ф.Даждоміров, Л.М.Гумільов та ін. На думку Ю.В.Бромлея, «етнос /етнічна спілка, народ/ - це історично утворена та стійка соціальна спілка, яка розуміється людьми і які зараховують себе до неї при народженні»[1]. Науковці по-різному визначають характерні типологічні ознаки етносу. Так, Л.М.Гумільов вважає етнос явищем географічним; В.С.Крисаченко підкреслює, що у національній культурі фіксуються традиційні правила і еталони ставлення до природнього середовища; М. В. Попович називає головною ознакою етносу сігніфікативну /знаково-символічну/ функцію культури; М. Б. Левін та М. М. Чебоксаров відокремлюють національну самосвідомість як фактор утворення етносу; Б.Н.Пупилов головною ознакою називає фольклорні /або етнічні/ знання[2].

Кожна етнічна спілка для свого функціонування повинна мати цілком сформовану систему культури, упорядковані

---

[1] Бромлей Ю. В. Очерки теории этноса. - М., 1983.

[2] Гумилев Л. М. География этноса в исторический период. - Л., 1990. - С. 17.; Крисаченко В. С. Природа и этнос. - К., 1994; Попович М. В. Національна культура і культура нації. - К., 1991. - С. 3-4; Левин М. Г., Чебоксаров Н. Н. Хозяйственно-культурные типы. - С. 4-10.

традиції. Тому науковці розглядають рамки фундаментальної теорії традиції у сенсі духовної культури етносу. Традиції є "системою стереотипів, які відтворюють структурно зорганізований досвід"[1].

В останні роки увагу культурологів все більше привертають питання традиційної культури. У вітчизняній та зарубіжній історіографії продовжуються дискусії по визначенню термінів "традиційна", "традиційно-побутова", "народна культура"[2]. На думку автора, найбільш прийнятним є визначення "традиційно-побутова культура", оскільки у кожному етносі є "пассіонарні особі", які зберігають традиційні форми життєдіяльності етносу. Цим і обумовлений вибір назви теми нашого дослідження.

З проблематики етнічних земель України надруковано чималу кількість вузькофахових наукових досліджень і загальнодоступних науково-популярних праць. Серед них є і публікації з історико-культурної спадщини придунайського краю. Історико-географічну характеристику всіх українських етнічних земель, в т.ч. і Бессарабії та Буджаку, висвітлює Ф.Д.Заставний у книзі "Українські етнічні землі"[3]. Розкриттю проблеми в історичній ретроспективі, дослідженню історії

---

[1] Чистов К. В. Народные традиции и фольклор. - Л., 1986. - С. 113.

[2] Ильинич Т. К. Социально-философский анализ динамики этнической культуры: Автореф. дис ... канд. фил. наук - Нижний Новгород, 1992; Карпова Л. О. Національна традиційна культура і модернізація // Культурно-просвітницька діяльність в сучасних умовах. - К., 1994 та інш.

[3] Заставний Ф. Д. Українські етнічні землі. - Львів, 1993. - С. 144 - 146; 159 - 161.

придунайського краю з давнини до сьогодення, включаючи період з кінця XVIII - початку XX ст., присвятили свої праці історики В. Боєчко, В. Загоруйко, П. Смішко та ін[1]. В. Боєчко розкриває походження терміну "Бессарабія", своїми дослідженнями доводить, що Придунав`я є споконвічний терен України. Зауважимо, що ця проблема донині залишається дискусійною. В.Загоруйко дає історіографічний та бібліографічний огляд літератури з проблеми історії Одеси та Одещини, водночас висвітлюючи її історичний розвиток.

Ряд робіт присвячено історії Бессарабії, характеристиці етнографічного складу регіону в різні історичні часи. Деякі з них вийшли в світ ще наприкінці XIX - початку XX ст.[2] Останнім часом продовжуються етнографічні дослідження цього регіону. Свідченням є монографії В.М.Кабузана, В.С.Зеленчука, в яких дається всебічний аналіз

---

[1] Боєчко В. Північна Буковина і Придунав`я - споконвічний терен України // Політика і час - 1992. - №5. - С. 47 - 51; №6. - С. 66 - 71; Загоруйко В. По страницам истории Одессы и Одещины. Историограф. и библиограф. обзор-очерк. - Вып. 1. - Одесса, 1957; Вып. 2. - Одесса, 1960; Историческое краеведение Одещины: Сб. материалов. Вып. 1. - Одесса, 1992; Українське Придунав`я: історія, етнокультурний розвиток / Тичина А. К. та ін. - Ізмаїл, 1995.

[2] Батюшков П. Н. Бессарабия. Историческое описание. - СПб., 1892; Берг В. С. Население Бессарабии. Этнографический состав и численность. - Одесса, 1923.

народонаселення Бессарабії XVIII - XIX століть[1].

Безпосередньо аналізу традиційної культури етнічних спільнот молдаван і болгар присвячено низку праць. Матеріальні аспекти традиційної культури бессарабських молдаван розглядають такі науковці, як О.Т.Фортуне, О.А.Постолаки, О.А.Андреева[2]. О.Т.Фортуне вважає розведення вівців традиційною галуззю сільського господарства молдаван XIX ст., докладно аналізує форми разведення вівців, засоби їх утримання, звичаї, що пов`язані з цією галуззю. О.А.Постолаки зосереджує увагу на характеристиці народного ткацтва молдаван, відокремлює багатство форм ткацтва, описує орнаменти ткацьких виробів, серед яких переважає рослинний, зооморфний орнаменти та діаграма води.

З проблем духовної культури молдаван вийшли роботи як вітчизняних, так і зарубіжних науковців[3], які розглядають

---

[1] Кабузан В. Н. Заселение Новороссии в XVIII - первой половине XIX века. - М., 1976; Зеленчук В. С. Население Бессарабии и Поднестровья в XIX в. - Кишинев, 1979.

[2] Фортунэ А. Т. Овцеводство у молдаван в XIX - начале XX в. - Кишинев, 1989; Постолаки Е. А. Молдавское народное творчество / XIX начало XX в. /. - Кишинев, 1987; Андреева Е. А. Народоведение и этнография Бессарабии; Сб. мат-лов. - Измаил, 1996.

[3] Зеленчук В.С. Очерки молдавской народной обрядности.- Кишинев,1959; Попович Ю. В. Молдавские новогодние праздники (XIX - начало XX в./. - Кишинев, 1974; Будина О. Р. О соотношении общих и локальных традиций / на примере балканскихх этнических груп на Украине и Молдавии // Сов. этнография. - 1984. - №2; Захарова Г. И. =

традиції народної обрядовості та релігійні свята. Корисним для автора є остання румунська збірка матеріалів "Різдвяні звичаї та обряди", видана Фольклорними студіями Галицького університету румунською мовою[1]. В цій збірці вперше дається детальний опис різдвяних звичаїв та обрядів бессарабських молдаван, а також порівняльний аналіз із румунськими святами.

Помітне місце в етнографічній історіографії посідають праці, в яких висвітлюється структура традиційної культури болгар, дається оцінка різних її компонентів, приділяється увага факторам, що впливали на розвиток болгарської культури. Науковці Л. В. Маркова, Б. Мінцес, А.Клаус, М. С. Державін, І. І. Мещерюк[2] та інші характеризують традиційні прийоми господарського укладу бессарабських болгар. Привернула увагу автора стаття О. Пригаріна[3] з питань

Современные украино-болгарские межэтнические связи. - М., 1985 та ін.

[1] Datihi si obiceiuki De craciun si anul Nou. Studiu de folclor Vol. 1. Galati, 1997.

[2] Маркова Л. В. Землепользование у болгар и гагаузов в Бессарабии в XIX в. - М., 1960; Минцес Б. Как да се изучи България в социално-стопанско отношение. - СбНУ, ТХУ, 1898; Клаус А. Наши колонии. - СПб., 1868; Державин Н. С. Болгарские колонии в России (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии). Т. I. - София, 1914; Мещерюк И. И. Социально-экономическое развитие болгарских и гагаузских сел в Южной Бессарабии 1808 - 1858. - Кишинев, 1979 та ін.

[3] Пригарін О. Сільське житло та садиба болгар південної Бессарабії в XIX - початку XX ст. // Історичне =

організації житла, що винесені болгарським етносом з батьківщини і пристосовані до нових соціально-економічних умов життя, показує специфічні риси традиційного болгарського народного житла.

Духовний світ болгарського народу знайшов відображення в чисельних вітчизняних та зарубіжних публікаціях. Своєрідність духовної культури через традиційні звичаї, народну обрядовість, релігійні уявлення, норми виховання та естетизацію побуту знаходимо у працях болгарських науковців І.Титорова, В.Дяковича, Н. Скойкова, Р. Радкової[1]. Вітчизняні дослідники більшу увагу зосереджують на такому підрозділі духовної культури болгар, як обрядовий фольклор.

Ближче всього до теми нашого дослідження відносяться дисертації В. С. Зеленчука, І. Ф. Гребіня, Я. Коневої, А.В.Шабашова[2]. Матеріали дослідження В. С. Зеленчука корисні

краєзнавство Одещини. Вип. 5. - Одеса, 1994. - С. 42 - 45.

[1] Титоров И. Българите в Бессарабия. - София, 1905; Дякович Вл. Българската Бессарабия. София, 1918; Стойков Н. Религиозно-нравственное состояние болгарских колоний в Бессарабии со времени их основания до настоящего времени // Труды болгарского историко-археологического общества. Вып. VI. - Кишинев, 1911; Радкова Р. Нови състояние на българите колонии в Новорусийский край и Бессарабия пред първана половина ны XIX век // Известия на Българского историческо дружество. Кн. 32. - София, 1978.

[2] Зеленчук В. С. Население Бессарабии и Приднестровья в XIX в.: Автореф. дис. ... докт. ист. наук. - М., 1980; Гребинь И. Ф. Развитие народного жилища молдавского населения Украины: Автореф ... канд. ист. наук. - М.,

нам для характеристик історичного аспекту проблеми, в першу чергу, колонізації Бессарабії. О. М. Ануфрієв досліджує рівень функціонування сучасного болгарського фольклору, спираючись на традиційні компоненти обрядового фольклору. Матеріали дисертації І. Ф. Гребіня допомогли автору з`ясувати стан розробки народного житла бессарабських молдаван.

Отже, вивчення літератури з питань дисертаційного дослідження дає підстави для висновку, що існуючі публікації не дають вичерпного уявлення про розвиток традиційної культури молдаван і болгар південної Бессарабії наприкінці XVIII - початку XX століть. Назріла потреба у комплексній розробці історико-культурних проблем українського Придунав`я, що і спонукало автора зосередити увагу на обраній темі дослідження.

Джерельну базу дослідження становлять архівні документи та матеріали, що містяться у фондах Російського державного військово-історичного архіву, Центрального державного історичного архіву України, Одеського облдержархіву, Ізмаїльської філії та Ренійської філії Одеського облдержархіву; у поточних архівах Ізмаїльської міськдержадміністрації, Ізмаїльського державного педагогічного інституту. Важливим джерелом є матеріали етнографічної експедиції по Ізмаїльському району Одеської

1988; Конева Я. Народно-песенная культура болгарской диаспоры в украине: Автореф. дис. канд. фил. наук. - К., 1992; Ануфрієв О. М. Етносоціокультурні особливості слов`янських спільнот в українському Придунав`ї / соціокультурний аспект: Автореф. дис. ... канд.іст.наук, 1995; Шабашов А. В. Система родства болгар украині: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. - К., 1996.

області за 1992 - 1996 рр. за участю автора. Багатством і різноманітністю відрізняються матеріали національно-культурних товариств: болгарського товариства Кирила та Мефодія (м. Болград), товариства молдавської культури міст Ізмаїла та Рені. Для висвітлення даної теми використані також матеріали ряду опублікованих збірників документів, колективних праць, монографій і статей вітчизняних, румунських та болгарських дослідників, а також матеріали періодичної преси.

Теоретико-методологічною базою дослідження стали принципи об`єктивності та історизму, що дають можливість неупереджено та правдиво відобразити широкий аспект проблем, пов`язаних з розвитком культур етнічних спільнот півдня Бессарабії кінця XVIII - початку XX століть.

У дисертації було використано комплекс загальнонаукових методів: історико-генетичний, системний, аналізу та синтезу, порівняльний, етнографічного аналізу.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що в ньому з врахуванням сучасних досягнень історичної науки здійснено узагальнюючий аналіз традиційно-побутової культури етнічних спільнот молдаван і болгар південної Бессарабії наприкінці XVIII - початку XX ст.:

- вперше в історико-культурному плані піддаються аналізу загальні закономірності та специфічні особливості розвитку народних культур молдаван і болгар регіону;
- у дисертації теоретично обгрунтовані соціально-економічні та суспільно-політичні передумови існування етнічних спільнот Бессарабії;
- досліджено етимологію назви регіону в різні історичні часи;
- здійснено аналіз численних архівних та етнографічних

матеріалів з даної проблематики, більшість з яких вводиться вперше у науковій обіг;

- новизною є також конкретний особистий внесок автора в проведення етнографічних експедицій по Ізмаїльському району у 1992 - 1996 роках;
- вперше використано ... та проаналізовано карти Ізмаїльського повіту XIX ст.;
- зроблено таблиці щодо національного складу регіону у досліджуваний період;
- новизну вносять висновки, в яких визначено тенденції щодо функціонування системи традиційно побутової культури молдаван і болгар південної Бессарабії.

Практичне значення розробки теми полягає в тому, що результати дисертації можуть служити базою для поглибленого вивчення історії та культури національних меншин України, використані при підготовці спецкурсів по національних культурах. Положення та висновки даного дослідження можуть сприяти координації та визначенню актуальних напрямів національно-культурної політики в Україні щодо національних меншин, а також сприяти консолідації усіх народів в процесі розбудови Української держави.

Апробація роботи. Основні ідеї, висновки, рекомендації, що містяться у дисертації, обговорювалися на засіданнях кафедри історії та культури України Київського державного інституту культури. Окремі результати дослідження викладалися у доповідях на міжнародних, всеукраїнських, міжвузівських наукових і науково-практичних конференціях, що відбувалися у містах Києві, Ізмаїлі, Івано-Франківську.

На захист виносяться такі положення:

1. Зберігаючи ознаки автохтонного материнського центру, народна культура етнічних спільнот південної Бессарабії молдаван і болгар набула своєрідних

регіональних ознак під впливом інших етнічних культур.

2. Умови життєдіяльності молдаван в придунайському краї (корінні молдавани, молдавани-переселенці) наклали відбиток на формування та подальший розвиток їхньої традиційно-побутової культури, реалізаторами якої виступили такі компоненти: архетипи, етносоціальна адаптація та національна самосвідомість.
3. Болгарський етнос протягом XIX - початку XX ст. зберіг систему традицій та стереотипи в розвиткові матеріальної і духовної культури внаслідок створення замкнутого середовища.
4. Традиційно-побутова культура етнічних спільнот молдаван і болгар досліджуваного періоду впливає на рівень функціонування сучасних народних культур українського Придунав`я.

Стуктура дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку джерел і літератури.

У вступі обґрунтовується вибір теми дисертаційного дослідження, актуальність вивчення становлення та розвитку традиційно-побутової культури молдаван і болгар півдня Бессарабії, як невід'ємної частини загального національно-культурного руху відродження на Україні, визначається об'єкт, предмет, мета, завдання дисертації, її теоретичне і практичне значення.

У першому розділі - «Соціально-історичні передумови формування та розвитку культур етнічних спільнот придунайського краю» досліджуються політичні та соціальні передумови формування культурного простору півдня Бессарабії з давнини і до наших часів, зосереджується увага на періоді кінця XVIII - початку XX ст., коли закладається ґрунт

традиційно-побутової культури молдаван і болгар, аналізуються проблеми етногенезу Придунав'я.

Для вирішення поставленого завдання проведено аналіз проблеми в історичній ретроспективі, результати якого свідчать, що, по-перше, освоєння придунайського краю відбувалося протягом багатьох століть народами різних національностей, але масовий міграційних рух спостерігається на межі XVIII - XIX ст. під час іноземної колонізації. По-друге, на процес заселення та життєдіяльність етнічних спільнот південної Бессарабії мали вплив соціально-економічні та політичні фактори: політика російського уряду щодо колонізації південних земель; швидкий розвиток капіталізму, відсутність кріпосного права в південній Бессарабії; релігійний та національний гніт етнічних спільнот з боку Туреччини; нарешті, сприятливе географічне розташування регіону. По-третє, найбільш компактно в південній Бессарабії розташовані такі етнічні спільноти, як болгари та молдавани, кількість яких зазнавали змін залежно від історичних умов. Найчисельнішою етнічною спільнотою були молдавани, які почали свої існування в регіоні із слов'янської доби, в період первіснообщинного ладу поряд з іншими слов'янськими спільнотами-праукраїнцями. Вони вважаються корінними молдаванами придунайського краю. Крім того, в період російсько-турецьких війн переселяються і нові молдавські етнічні групи, культура яких формувалась в інших історичних умовах. У досліджуваний період відбувається взаємовплив культур цих груп, і молдавська культура виходить на новий рівень свого розвитку.

Другою за чисельністю етнічною спільнотою регіону був болгарський етнос, масовий міграційний рух якого

спостерігаємо наприкінці XVIII - початку XIX століть. Щодо назви регіону, то вона зазнавала постійних змін. У досліджуваний період розповсюджено назву «Бессарабія».

Культура спільноти (народу) виступає як система цінностей, які у свою чергу реалізуються у засобах і результатах її діяльності. Тому у кожному акті або діяльності буття етносу поряд з іншими обов`язково присутній історичний аспект. Маючи внутрішню детермінацію, культура не тільки відтворює соціальне буття народу, але, володіючи творчими потенціями, самовідтворюється в історичному русі, впливаючи як на розвиток спільноти, так і на окремих індивідів в цілому. Автор обґрунтовує, що головними суб'єктами історичного процесу кінця XVIII - початку XX ст. на півдні Бессарабії стають найбільш чисельні етнічні групи молдаван і болгар.

Молдавани почали своє існування у регіоні із слов'янської доби, у період первісного ладу поряд з іншими слов'янськими спільнотами - праукраїнцями. Вони вважаються корінними молдаванами придунайського краю. Крім того, в період російсько-турецьких війн переселяються і нові молдавські етнічні групи, культура яких формувалася в інших історичних умовах. Дисертант розкриває процес взаємовпливу культур цих груп, внаслідок чого молдавська культура виходить на новий рівень свого розвитку.

Дослідивши особливості життєдіяльності болгарського етносу регіону, дисертант прийшов до ряду висновків: переселення болгар на південь Бессарабії відбувалося з різних регіонів Болгарії та Туреччини наприкінці XVIII - початку XIX ст., що позначилося на культурі; вони утворювали колонії з центром у Болграді, що сприяло подальшому розвиткові традиційно-побутової культури.

Зроблено висновок, що базою для розвитку культур різних

спільнот були соціально-історичні процеси, що тут відбувалися. Саме ці процеси є часткою загального культурного простору, який склався на півдні Бессарабії на межі XIX-XX століть і в якому відбилися національні ознаки культур різних народів. Всі індивіди етнічних спільнот придунавського краю у той чи іншій якості причетні до культурного процесу, який тривав тут протягом століть. Вони можуть бути об'єднані у певну базисну спільноту, яка є носієм всієї культурної організації буття народів Бессарабії. Саме тут склалася природньо-історична спільнота народів, яка існує у якості органічної цілості, створюючи сукупною діяльністю усі матеріальні та духовні цінності свого буття і прогресивного розвитку краю.

Отже, за строкатістю національного складу населення південна Бессарабія займала одне з перших місць серед інших історико-географічних областей території України. Оскільки специфіка національної культури пов`язана із формою буття етносу і носить історико-соціальний характер, вивчення її можливе через широкий аналіз історії народу та його культурної спадщини.

У другому розділі - «Своєрідність народної культури молдаван південної Бессарабії» досліджуються основні риси молдавської матеріальної та духовної культури кінця XVIII - початку XX ст.

Через усе дослідження проводиться думка, що своєрідність традиційно-побутової культури молдаван була обумовлена багатьма факторами: географічним розташуванням, розвитком капіталізму, взаємовпливом культур інших етнічних спільнот, накопичених народним досвідом та інш.

На основі аналізу життєдіяльності бессарабських молдаван маємо зауважити, що провідною галуззю їхньої матеріальної культури була землеробська. Найбільш відомими

сільськогосподарськими культурами вважалася пшениця, овес, просо. Специфічною традиційною сільськогосподарською спеціалізацією молдаван було виноградарство. Улюбленими заняттями також були городництво та скотарство. Для скотарства характерне розведення вівців, м`ясо яких вживали тут у стравах національної кухні, а шкіра та шерсть використовувалася як елементи національного молдавського вбрання.

Відзначається, що серед народних промислів велике значення мали традиційні - соляний та рибний. Найдавнішими молдавськими народними ремеслами було гончарство і ткацтво. У XIX ст., у зв`язку з розвитком промисловості півдня Бессарабії, у молдаван набули розвитку різні типи підприємств, спрямовані на переробку продуктів сільського господарства: винокуренні, салокоптильні, шерстомийні, по переробці тютюну, виробництву шкіри. Крім того, діяли підприємства по деревообробці, виготовленню цегли, черепиці, воску, шкіряних виробів, обробці каміння та металу.

Результати дослідження дають також можливість стверджувати, що народне молдавське житло - це відображення традицій етносу, форм його суспільного життя. Проаналізувавши характерні риси народного молдавського житла XIX ст., приходимо до висновку, що вже тоді склалося традиційне його планування, визначився і чіткий функціональний розподіл з відокремленням головної кімнати «***casa mare***», де зустрічали гостей, збиралися усі члени родини на свята. У житловій площі дисертант звертає увагу на естетизацію побуту бессарабського молдаванина. В першу чергу, знайшло свій відбиток у внутрішньому оформленні житла ковдрами, килимами з яскравими орнаментальними мотивами, вишитими рушниками із своєрідними молдавськими візерунками, де головними елементами виступають рослини. Заняття певними

домашніми промислами наклало свої специфічні риси і на зовнішній вигляд молдавського житла. Виробництво керамічного та дерев`яного посуду, ткацтво створювали потребу тримати у кімнатах і сінях фахові інструменти, верстати, сировину. Дослідник розкриває своєрідність молдавського народного житла полягає у простоті, зручності житлового простору, який формує національні ознаки молдаван півдня Бессарабії.

Характерними ознаками матеріальної культури будь-якого етносу є національне вбрання і кухня. Відзначається, що молдавське національне вбрання мало барвисті кольорові гами, в яких превалювали чорний, червоний та білий кольори, специфічну вишивку та художню аплікацію.

У розділі акцентується увага на духовній культурі молдаван, яка охоплювала усі ділянки громадського, родинного та суспільного життя. Автор обґрунтовує, що найбільш стійкою формою духовної культури є звичаєва культура. Духовний процес бессарабських молдаван є системою міркувань окремих індивідів, етносу, ціннісних орієнтацій та ідеалів. Розглянувши різноманітні елементи духовного світу молдаван, дисертант доводить, що найбільш стійкими трансляторами, які утримують у собі певні національні культурні ознаки, є народні звичаї та свята. Молдавські звичаї та свята кінця XVIII - початку XX ст. втілювалися в дії світовідчуття та світосприйняття, які впливали на духовну культуру цієї спільноти. Бессарабські молдавани створили своєрідний народний календар, який встановлював початок і кінець року. Важливу роль в їхньому житті відігравав літньо-осінній цикл. Найхарактернішими молдавськими святами були свято волов`єго Марка, св. Іоанна, Русами, Вознесіння, Іспаса, Крачуна та ін. Автор розкриває спільні та специфічні риси у проведенні народних свят. Багато спільного у проведенні Різдвяних та Новорічних свят молдавани мали з іншими народами та

спільнотами південної Бессарабії (болгарами, українцями, росіянами). Разом з тим, мали і свої особливості, що проявлялися у термінах проведення свят, типовій структурі, змісті колядок та щедрівок, які базувалися на віруваннях і традиціях молдавського народу і мали як релігійну, так і нерелігійну спрямованість.

Невід`ємною частиною життя та дозвілля молдаванина були народні пісні і танці, без яких не відбувалося жодне молдавське свято XVIII - XX ст.

Дисертант робить висновок, що своєрідні традиційні елементи, вироблені молдаванами протягом трьох століть, є важливим модусом етностворення народу і тому відроджуються у сучасних молдавських селах.

У третьому розділі - «Характерні особливості традиційно-побутової культури болгарського етносу» зосереджується увага на характеристиці компонентів традиційно побутової культури болгар регіону. Стверджується, що традиційно-побутова культура болгарського етносу специфічно віддзеркалює економічне, суспільно-політичне та загально-культурне життя протягом трьох століть. Саме з кінця XVIII ст. на півдні Бессарабії почала складатися нова етнодемографічна ситуація щодо болгарських етнічних спільнот, яка стала продовженням історико-культурної характеристики цього регіону. Свідченням тому є чисельні матеріальні та духовні пам`ятки болгарського народу.

У розділі досліджуються соціально-економічні та політичні процеси, які сприяли розвиткові матеріальної культури. Розглянувши сутність болгарської культури, дисертант виявив її характерні особливості, серед них: високий рівень розвитку землеробської культури, який відбився у різноманітних формах збереження сільськогосподарської продукції (капата, пластове-купа,

кристець, внадні), у болгар, як і у молдаван, провідна галузь - тваринництво, серед розповсюджених болгарських народних промислів традиційними були ковальство, столярництво та ткацтво. Автор звертає увагу на різнобарвну технологію: «лита» і «четворна» для виробництва речей щоденного використання; «отбирана» і «късана» для виробництва рушників, ковдр, доріжок різноманітної художньої орнаментації.

Дослідивши тенденції розвитку народного житла бессарабських болгар, автор робить висновок, що традиції будівництва вже існували у болгарського етносу під час переселення на межі XVIII - XIX ст. і призвичаються їми до нових екологічних та соціально-економічних умов.

Результати дослідження національного одягу болгар півдня Бессарабії свідчать про такі характерні риси як: простота крою, чисельність компонентів вбрання, спокійні барви прикрас, художнє оздоблення.

Разом з тим підкреслюється, що тенденція розвитку національної болгарської кухні XIX - початку XX ст. грунтувалася на таких традиційних стравах, як «чорба», «мамалига», «баниця», «курбан», «вертута».

Автор зосереджує увагу на аналізі духовної культури болгар, яка сформувала національний образ етносу. Болгарська народна мудрість перш за все знайшла свій яскравий відбиток у народних звичаях та музичному фольклорі, джерелом якого були особливості історико-культурного розвитку етносу. Найбільшу популярність у бессарабських болгар у XIX - початку XX ст. набули такі свята, як Різдвяний цикл, Новорічні свята, які відобразили національний характер болгарського народу.

Дисертант стверджує, що матеріальна та духовна культура болгар кінця XVIII - початку XX ст. зберегла характерні риси

етнокультурної батьківщини і була спрямована на збереження національного світогляду, що вплинуло на функціонування життєдіяльності народу в автономному середовищі.

У висновках підведено підсумки дисертації з основних проблем дослідження. Найсуттєвіші з них: у своїй основі традиційно-побутова культура - це історичний процес, який реально здійснюється тільки у певному етносі, де суб'єктивно-об'єктивні відношення водночас виступають і у вигляді індивідуально-предметних, і у вигляді індивідуально-родових, тобто у виробництві предметів матеріальної та духовної культури.

Предметну форму молдаван і болгар як народів формує субстанціальна єдність культури кожного окремого етносу, збереження етногенетичної функції та історична безперервність. Предметний образ молдаван і болгар кінця XVIII - початку XX ст. зафіксував становлення у цьому часі культурного ланцюга предметних втілень етноса, які створювалися окремими індивідумами спільноти і представлені у контексті традиційно-побутової сфери.

II. Становлення та розвиток молдавської та болгарської культур південної Бессарабії наприкінці XVIII - початку XX ст. відбувалися у складних історичних умовах. Протягом цих століть територія південної Бессарабії знаходилась під владою Туреччини, Росії та Румунії, що наклало свій відбиток на розвиток культур етносів регіону.

Соціально-економічний розвиток молдавського та болгарського народів відтворився у пам"ятках їхньої матеріальної та духовної культури.

III. Протягом кінця XVIII - початку XX ст. молдавський етнос півдня Бессарабії виробив своєрідні ознаки традиційно-побутової культури.

Молдавська матеріальна культура відрізняється сукупністю специфічних засобів організації життєдіяльності етносу.

Матеріальна культура бессарабських молдаван грунтувалася на ціннісних орієнтаціях, які забезпечували естетизацію їх побуту через традиційне народне житло.

Молдавський народ створив цілісний світ духовної культури, зафіксованої у різних традиційних формах: народних звичаях, святах, піснях та танцях. Практичне втілення колективної ідеології молдавської спільноти найбільш цікаво проявилося у народних святах та звичаях.

IV. Болгарський етнос у придунайському краї зберіг свої коріння і утворив на новій батьківщині оригінальні матеріальні та духовні форми, які репрезентують їх традиційно-побутову культуру у регіоні. Сукупність національних інтересів, ідеалів, національного самомислення болгарського етносу зосередилась у традиційному народному житті і вбранні.

Духовна культура болгар знайшла своє закріплення у специфічних для кожної спільноти архетипах - звичаях, традиціях, обрядах.

Риси духовно-матеріального світу болгарського народу відобразили такі народні свята, як Новорічні, Різдвяні цикли, обряди - Кадений вечір, Сурваки, Кукири, Мръсни дні. Саме вони своїм змістом сприяли духовній спільності болгар.

V. Регіональний підхід щодо вивчення традиційно-побутової культури болгар і молдаван кінця XVIII - початку XX ст. дав підстави для виявлення спільних рис у розвитку культур даних етносів.

Майбутнє кожної нації багато в чому базується на рівні розвитку її культури. Не становить винятку і незалежна Україна. Тому, на нашу думку, дієвим шляхом відродження їх культур мають стати такі напрями державної культурної

політики:

- збереження усього комплексу традиційно-побутової культури окремих етносів;
- концентрація уваги на типових зразках народної художньої культури;
- виховання у майбутнього покоління національної самосвідомості через механізм духовної культури;
- розвиток національної культури на основі прогресивних та самобутніх традицій.

Традиційно-побутова культура національних меншин має стати важливим фактором національної злагоди для багатонаціональних регіонів України, в першу чергу придунайського краю.

Основні ідеї дисертаційного дослідження викладені в публікаціях:

1. Своєрідність орнаментації у виробах народного мистецтва молдаван півдня Бессарабії. // Українське Придунав'я: історичні парадигми буття і сучасність: Збірник наукових праць. - К., 1997 - С.29-32.

2. Традиційні релігійно-святочні звичаї бессарабських болгар XIX ст. // Українське Придунав'я: історичні парадигми буття і сучасність. Збірник наукових праць. - К., 1997 - с. 48-53.

3. Формирование творческой личности - основа культурного процесса // Актуальные проблемы изучения и преподавания литературы и культурологических дисциплин: Сборник научных трудов. - Измаил: ИГПИ, 1993. - С.38-42.

4. История мировой художественной культуры. Программа для студентов вузов. - Измаил, 1993. - 12 с.

5. Становлення і розвиток історико-культурного процесу на Ізмаїльщині // Национальное своеобразие словянских

культур и литератур. Ч. II: Материалы межвузовской конференции ученых стран Содружества. - Измаил: ИГПИ, 1994. - С.39-41.

6. Становлення і розвиток історико-культурного процесу на Ізмаїльщині // Духовне відродження культури України: традиції, сучасність. Матеріали і тези науково-практичної конференції. - Рівне, 1994. - С.89-91.

Соломатова В. В. Традиционно-бытовая культура етнических общностей молдаван и болгар юга Бессарабии в конце XVIII - начале XX вв.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 17.00.01 - Теория и история культуры. Киевский государственный институт культуры. Киев, 1997.

Результаты диссертационного исследования раскрыты в трех главах и изложены в представленных научных публикациях. Основные положения публикации прошли апробацию на международных всеукраинских межвузовских научно-практических конференциях в городах Киеве, Ровно, Измаиле. Хронологические параметры диссертации обусловлены тем, что именно с конца XVIII - XIX вв. закладывается база традиционно-бытовой культуры молдаван и болгар. Анализируется становление и развитие молдавской и болгарской культур, исследуется самобытность их материальной и духовной культуры, особенности ее развития на современном этапе. Народная культура молдаван и болгар отобразила в себе сумму их традиционных представлений, которые делают ее самобытной уникальной и неповторимой.

Ключові слова: традиційно-побутова культура, матеріальна культура, духовна культура.

Solomatova V. V. The traditional culture of ethnic society: a bulgarians and moldavians in the south of the Betharabia from XVIII to XX century.

This is for a Doctorate degree as a Candidate of History. Speciality 17.00.08.

Kyiv State institute of Culture. Kyiv, 1997.

The results of the dissertation research are presented in three parts that have been published separately in academic literature. The main propositions of this have been presented at different international conferences in Kyiv, Izmail.

The Chronological this had to begin in the late XVIII - XIX century which bulgarians and moldavians traditional culture laying their foundations.

The Author researched the foundation and evolution of traditional culture bulgarians and moldavians in Betharabia; their original material and spiritual culture, the regularities his development in the contemporary stage.

National culture of the bulgarians and moldavians in south of the Betharabia reflected their traditional idea, which given his original.

Підписано до друку 22.05.97р. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк.1,0. Обл.-вид. арк. 1,0.
Наклад 100. Зам. 198.

Відділ оперативної поліграфії
Центру Міжнародної освіти
227-12-75, 227-37-86